
Mieke Kessel

‘GEKHEID, MAIR NEET BOETE DE SCHRAUM!’*
IN HOEVERRE WAS DE MAASTRICHTSE
CARNAVALSVERENIGING MOMUS EEN
BURGERLIJKE VERENIGING?***

* Gekkgheid, maar niet over de schreef! Eén van de motto’s van de Maastrichtse sociëteit Momus.

** Mijn dank gaat uit naar Fia Rongen-Dieteren en de redactie van het Jaarboek voor hun waardevolle opmerkingen bij dit stuk.

Het Maastrichtse carnaval is een begrip in Nederland. Vrijwel elk jaar vertoont de televisie beelden van fantasievol uitgedoste en fraai geschminkte carnavalsvierders die door de binnenstad zwieren. Deze vorm van carnaval is karakteristiek voor Maastricht. Ze heeft haar wortels in de negentiende-eeuwse Maastrichtse burgerij, die ter organisatie van een fraai carnaval Sociëteit Momus oprichtte. Deze sociëteit was in de tweede helft van de negentiende eeuw de trots van de Maastrichtse burgers. Het lijkt een ongerijmde combinatie: negentiende-eeuwse burgerij en carnaval. Wat waren dat voor soort burgers?

In de afgelopen decennia is veel onderzoek verricht naar burgers en burgerverenigingen in de negentiende eeuw. Behoren tot de burgerij was toen voor velen in West-Europa iets om trots op te zijn, of om naar te streven. Burgers waren mensen die verantwoordelijkheid toonden en hard werkten om hun eigen geld te verdienen. Dit vertaalde zich voor 1795 echter niet in politieke invloed. De meeste burgers, hoe nijver, rijk of geleerd ook, hadden politiek vrijwel niets in de melk te brokken. In het bestuur maakte de adel of, in Nederland, een kleine, gesloten laag van patriciërsfamilies de dienst uit.

Burgers vonden eigen manieren om zich te organiseren. Vanaf ongeveer 1750 gingen ze zich verenigen in stedelijke genootschappen. Deze genootschappen hadden geen (openlijk) politiek doel. Men kwam er samen om in goede harmonie bijvoorbeeld wetenschappelijke of literaire kennis en vaardigheden te delen. In deze verenigingen creëerden burgers een omgeving waarin ze invloed konden uitoefenen op de gang van zaken en waar ze relatief vrij konden spreken. In de genootschappen konden eigenschappen in de praktijk worden gebracht die werden beschouwd als typisch burgerlijk, zoals rationaliteit, verantwoordelijkheidsgevoel, ijver en welsprekendheid. Burgers wilden zo laten zien waartoe ze in staat waren. Bijna elke gegoede burger was daarom lid van een of meer genootschappen. Dat gaf hem aanzien en een netwerk.¹

In hun boek *De stijl van de burger* analyseren de hoogleraren Nederlandse geschiedenis Aerts en Te Velde hoe burgers trachtten zich te onderscheiden en welke kenmerken de burgercultuur had die zo ontstond. Een heel corpus van normen en gedragingen maakte voor de tijdgenoten duidelijk wie tot de burgerij behoorden en wie niet. De burgercultuur droeg uit hoe de burgers zichzelf zagen en wilden presenteren: als de kern van de natie, zij die verantwoordelijkheid droegen en betrouwbaar waren. Daartoe moesten burgers ernst, deftigheid en fatsoen uitstra-

1 Boudien de Vries, 'Voluntary Societies in the Netherlands 1750-1900' in: Graeme Morton, Boudien de Vries en Robbert J. Morris (eds.), *Civil society, associations and urban places. Class, nation and culture in nineteenth-century Europe* (Edinburgh 2006) 103-116.

Groepsportret van het bestuur van Sociëteit Momus, gemaakt in 1909. Fotocollectie SHCL.

len. Een verlicht protestantisme werd hierbij in Nederland als vanzelfsprekend verondersteld. Fanatisme was uit den boze, want niet rationeel.²

De genootschappen die zo ontstonden, waren geen statische eenheden. In de loop van de negentiende eeuw veranderden de aard en de doelen van de verenigingen. De historici De Vries en Furnée beschrijven hoe omstreeks 1840 nieuwe groepen, zoals succesvolle industriëlen, winkeliers en kooplui, in toenemende mate aanspraak maakten op de kwalificatie 'burger'. De oude genootschappen sloten in veel gevallen voor hen de deuren. De nieuwe, ondernemende klasse reageerde hierop door zelf genootschappen op te richten. Het aantal genootschappen nam daardoor rond het midden van de negentiende eeuw snel toe. De Vries onderscheidt in Haarlem drie categorieën: charitatieve organisaties, verenigingen gericht op cultuur, ontspanning of zelfverheffing, en organisaties van beroepsbeoefenaren zoals artsen of advocaten. Sommige genootschappen combineerden meerdere doelen en/of activiteiten. De leden streefden, openlijk of meer verbor-

2 Henk te Velde, 'Herenstijl en Burgerzin. Nederlandse burgerlijke cultuur in de negentiende eeuw', in: Remieg Aerts en Henk te Velde (eds.), *De stijl van de burger. Over Nederlandse burgerlijke cultuur vanaf de middeleeuwen* (Kampen 1998) 157-185.

gen, naar maatschappelijke vooruitgang, vergroting van economische mogelijkheden en grotere invloed op de gang van zaken in hun stad. Daarnaast streefden ze naar harmonie en nationale eenheid.³

Omstreeks 1870 zien onderzoekers weer een verandering. De Vries beschrijft hoe confessionelen, en wat later ook socialisten, in een felle strijd verwickeld raakten met de liberale burgers, die vanaf de jaren 1840 de boventoon hadden gevoerd in de samenleving en de politiek. De zich emanciperende groepen gebruikten de verenigingsvorm om zich te formeren en presenteren. De oudere sociëteiten reageerden hierop door exclusiever te worden. Het ideaal van harmonie en nationale eenheid raakte op de achtergrond. Furnée wijst op toenemende welvaartsverschillen als oorzaak voor de aanscherping van de sociëteitsregels.⁴

Bovenstaande schets is gebaseerd op onderzoek dat in de afgelopen decennia is verricht naar burgergenootschappen en burgercultuur in Nederland. Wat opvalt, is dat de auteurs zich vrijwel geheel baseren op de situatie in het noordelijke, overwegend protestantse, gedeelte van Nederland.⁵ De vraag rijst in hoeverre Nederlandse burgerverenigingen in het overwegend katholieke zuiden vergelijkbaar waren met die in het noorden. Kwamen de burgerlijke idealen in het zuiden op vergelijkbare wijze tot uitdrukking als in noorden en maakten burgerverenigingen er vergelijkbare ontwikkelingen door?

Om een begin te maken met de beantwoording van deze vraag onderzoek ik in dit artikel de Maastrichtse carnavalsvereniging Momus als casus. Momus speelde als burgervereniging vanaf haar oprichting in 1839-1840 een sleutelrol in het Maastrichtse sociaal-culturele leven. Ze is al diverse malen onderwerp van onderzoek geweest. Momus wordt genoemd in tal van publicaties over politieke, culturele en sociale ontwikkelingen in Maastricht in de negentiende eeuw.⁶ In deze studies wordt Momus vooral benaderd als lokaal fenomeen. Dat geldt ook voor de doctoraalscriptie van H.F.L.M. Janssens over Momus uit 1981.⁷ Janssens hanteer-

3 De Vries, 'Voluntary Societies', 108.

4 Jan Hein Furnée, 'Beschaafd vertier. Standen, sekse en de ruimtelijke ontwikkeling van Den Haag, 1850-1890', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 27 (2001) 1-32, aldaar 11-15.

5 De Vries refereert in haar overzichtsartikel aan onderzoek over de situatie in Haarlem, Gouda, Rotterdam, Dordrecht, Leiden; Furnée onderzoekt de situatie in Den Haag; Aerts en Te Velde analyseren de stijl van de burger in verlicht-protestants Nederland.

6 Nick Bos, *Notabele ingezetenen. Historische studies over Nederlandse elites in de negentiende eeuw* (Utrecht 1995); W. Jappe Alberts, *Geschiedenis van de beide Limburgen II* (Assen 1974) 192-194; A. J.F. Maenen, *Petrus Regout 1801-1878. Een bijdrage tot de sociaal-economische geschiedenis van Maastricht* (Nijmegen 1959) 48; M.C.A. Kessels-Van der Heijde, *Maastricht, Maestricht, Mestreech. De taalverhoudingen tussen Nederlands, Frans en Maastrichts in de negentiende eeuw* (Hilversum 2002); Piere Ubachs en Ingrid Evers, *Tweeduizend jaar Maastricht. Een stadsgeschiedenis* (Zutphen 2006).

7 H.F.L.M. Janssens, *Momus 1840-1878. Een aanzet tot plaatsbepaling van de Maastrichtse Sociëteit* (niet uitgegeven doctoraalscriptie Nijmegen 1981; aanwezig in Stadsbibliotheek Maastricht).

de in zijn scriptie geen expliciete vraagstelling. Zijn onderzoek is beschrijvend en wil de plaats van Momus in de stad verhelderen. Voor deze studie is dankbaar van zijn ongepubliceerde onderzoek gebruikgemaakt.

In het kader van de vraag naar burgerverenigingen in het zuiden wil ik onderzoeken of Momus geplaatst kan worden in een breder kader. Ik zal trachten na te gaan in hoeverre het oprichten van de sociëteit, haar activiteiten en haar ontwikkeling te vergelijken zijn met de tot nog toe onderzochte genootschappen in Noord-Nederland. Omdat de oprichters van Momus de Akense carnavalsvereniging Florresei als hun voorbeeld beschouwden,⁸ is het verhelderend voor dit onderzoek ook de blik te richten op het nabijgelegen Rijnland. Daar hadden burgers vanaf 1823 carnavalsverenigingen opgericht die zich als doel stelden het straatcarnaval te hervormen tot een fraai, goed georganiseerd feest. De burgers lieten hiermee zien wat ze vermochten op het gebied van organisatie, commercie, cultuur en liefdadigheid. Carnavalsverenigingen vormden het hart van het sociale leven in de Rijnlandse steden en genoten veel aanzien.⁹ In dit artikel zal worden nagegaan hoeveel invloed de Rijnlandse ontwikkelingen hebben gehad op Momus.

Voor het onderzoek naar Momus als negentiende-eeuwse burgervereniging zijn hoofdzakelijk bronnen beschikbaar uit twee perioden, namelijk de jaren 1840-1846 en 1870-1880. Deze worden bewaard in het Regionaal Historisch Centrum Limburg (het archief van de Sociëteit Momus) en de Stadsbibliotheek Maastricht (een collectie gedrukte publicaties). Dit stelt mij in de gelegenheid de door bovengenoemde Nederlandse auteurs beschreven cesuren in die jaren nader te bekijken. De bronnen voor de eerste periode bestaan uit de *Grondwet* van Momus, de namen van het eerste bestuur, een deelnemerslijst en programma van de eerste optocht in 1841, enkele bundels met liederen, en een jaargang (1844-1845) van de maandelijks periodiek *Momus Annalen*. Vanaf 1840 zijn verder uit elk jaar aankondigingen van feestprogramma's en teksten van operettes en toneelstukken bewaard gebleven. Deze teksten blijven in deze studie grotendeels buiten beschouwing. Vanaf 1845-1846 zijn er ledenlijsten. Met behulp van de gevonden bronnen kan worden nagegaan wie de oprichters en eerste leden van Momus waren, hoe de vereniging georganiseerd was, wat haar doelen waren en welke activiteiten ze ondernam. Uit de feestprogramma's en de publicaties kan worden gedestilleerd welk beeld Momus van zichzelf wilde uitdragen. Vanaf 1871 beschikken we ook over enkele jaargangen bestuursnotulen, over almanakken (vanaf 1880), een liedbundel en nieuwe reglementen. Daarnaast besteedde de lokale pers ruimhartig aandacht aan het reilen en zeilen van Momus. Voor dit onderdeel kon tevens gebruikgemaakt

8 *Ibidem*, 29.

9 Christina Frohn, *Der Organisierte Narr. Karneval in Aachen, Düsseldorf und Köln von 1823-1914* (Marburg 2000).

worden van de gedetailleerde gegevens die Janssens verzamelde voor zijn doctoraalscriptie over Momus in de jaren 1840-1878.

Om te onderzoeken in hoeverre Momus gekenschetst kan worden als een Nederlandse dan wel een Rijnlandse vereniging zal ik de oprichting, samenstelling, organisatievorm, doelen en activiteiten van de sociëteit vergelijken met die van de Nederlandse burgerlijke verenigingen en de Rijnlandse carnavalsverenigingen.

Oprichting en samenstelling

In de jaren 1830-1839 was Maastricht als gevolg van de Belgische Opstand en de daaropvolgende onderhandelingen een Nederlandse enclave in Belgisch gebied. In de stad was de belegstaat van kracht. Dit waren jaren van economische en sociale isolatie en achteruitgang. Een aantal vooraanstaande families verliet de stad om zich in het liberalere en katholieke België te vestigen.¹⁰ Het verenigingsleven, dat sterk gericht was geweest op het zuiden, leed onder de belegstaat. Vele activiteiten, waaronder het openbare carnaval, vielen stil. Nadat in 1839 het Verdrag van Londen was getekend, waardoor Nederlands-Limburg zijn huidige vorm kreeg, werd de belegstaat opgeheven. In de winter van 1839-1840 werden weer openbare carnavalsfeesten gevierd. Vlak daarna stond er een oproep in de plaatselijke liberale krant *Journal du Limbourg*: omdat het voorafgaande carnaval zo'n succes was geweest, was besloten een sociëteit op te richten ter organisatie van een mooi carnavalsfeest. Wie lid wilde worden van deze sociëteit, Momus genaamd, kon zich de zondag erna aanmelden bij het theater. In december 1840 werd in het *Journal* gemeld dat de eerste Grondwet van Momus was opgesteld.¹¹ Maastrichtenaren werden zo vanaf het begin steeds via de krant ingelicht over Momus' activiteiten. Dat was ook bij verenigingen in de rest van Nederland, naar Engels voorbeeld, de gebruikelijke gang van zaken.¹²

Louis Polis (1801-1878), een wijnhandelaar uit een welgestelde familie die sinds ongeveer 1760 in Maastricht woonde, werd de eerste president.¹³ Het bestuur bestond uit de voor een carnavalsvereniging vereiste elf leden: negen handelaars en ondernemers, een kunstenaar en een notaris, allen katholiek. Vijf van hen waren niet in Maastricht geboren.¹⁴ Slechts drie familienamen komen voor op de lijst van hoogstaangeslagenen voor de belasting.¹⁵

10 Bos, *Notabele ingezetenen*, 230-234.

11 Janssens, *Momus*, 1-10.

12 De Vries, 'Voluntary societies', 110.

13 Janssens, *Momus*, 6-8.

14 *Ibidem*, bijlage I.

15 Bos, *Notabele ingezetenen*, 213.

Het feit dat Sociëteit Momus door een groep ondernemers en handelaren werd opgericht, past in het patroon dat historica De Vries van het verenigingsleven in de rest van Nederland schetst. In deze periode werden veel nieuwe verenigingen gevormd door de opkomende middenklasse aan wie geen toegang werd verleend tot de oudere sociëteiten. Deze waren in naam egalitair en open, maar in de praktijk verhinderden hoge contributies en ballottage het toetreden van nieuwe groepen.¹⁶ Zo ook in Maastricht. Momusleden klaagden dat ze geen toegang kregen tot de uit 1760 stammende Groote Sociëteit, waar leden van adel, hoge officieren en hoge bestuursambtenaren de dienst uitmaakten. Louis Polis vond dat 'de burgerstand ten onrechte door zekere personen veracht wordt, en dat de rang die een fatsoenlijke koopman in de maatschappij bekleedt, niet voor gering aanschouwd moet worden door grote mannen'.¹⁷ Want wat zou Holland zonder handel zijn, zo stelde hij in één van zijn jaarredes. Dit waren de woorden van een zelfbewuste burger. Hij was van mening dat de 'grote mannen', sommige uit families die pas kort geleden door de koning in de adelstand waren verheven (*aristocrats parvenus*), er beter aan deden hun positie rationeel, 'met verstand', te bekijken in plaats van met ontelijke trots. Een typisch burgerlijke terechtwijzing.

De inspiratie voor de carnavaleske organisatievorm kwam niet uit België of Frankrijk – zoals voorheen meestal het geval was bij culturele vernieuwingen in Maastricht – maar uit het Rijnland. Daar had in 1823 de hogere burgerstand van Keulen het initiatief genomen om het carnaval naar burgerlijke normen te hervormen. Dit voorbeeld kreeg snel navolging in tal van Rijnlandse steden, vaak via persoonlijke contacten.¹⁸ Momus had in zijn eerste bestuur twee Akenaren.¹⁹ De oprichters van de carnavalsverenigingen in de verschillende Rijnlandse steden kwamen uit de burgerij, een enkele keer uit de hoogste lagen daarvan (zoals in Keulen), maar meestal uit de lagen daar net onder, net zoals de oprichters van Momus.

Uit Momus' eerste jaren zijn geen ledenlijsten bewaard gebleven. Wel is er een lijst van 50 deelnemers aan de optocht in 1841 in Maastricht. De namen van deze 50 komen bijna allemaal ook voor op de oudst bekende ledenlijst uit 1845-1846. Momus had toen ongeveer 660 leden. Achter de meeste namen in de ledenlijst staat geen beroep vermeld, maar voor zover dat wel het geval was betrof het handelaren, hoedenmakers, caféhouders, artsen, advocaten, ambtenaren, kunstenaars en ruim 100 officieren van het in Maastricht gelegerde garnizoen. Het grote aantal

16 De Vries, 'Voluntary societies', 109.

17 'Extract oet het diskours van de president, uitgesproken op de damesvergadering 28 december 1832 en XI', *Momus Annalen* (Maastricht 1844) 37.

18 Frohn, *Der Organisierte Narr*, 43-113.

19 Janssens, *Momus*, 29.

In 1900 werd Jean Boosten lid van de Momus. Boven zijn 'Hoeghlustigheids Diploma' prijkt het motto van de vereniging. Collectie RHCL.

officieren betekende dat Momus veel leden had die geen Maastrichts spraken en overwegend niet-katholiek waren.²⁰ Een aantal officieren was zowel lid van de Groote Sociëteit, omdat het 'goed [stond] op de conduitestaat', als van Momus, omdat het daar gezelliger was.²¹

Er stonden 89 leden van buiten de stad op de ledenlijst, de meeste uit omliggende dorpen, enkele uit steden in België en Noord-Nederland. Ook vrouwen konden lid worden. Op de ledenlijst van 1845-1846 staan 36 dames, sommigen met hun familie. Ze betaalden een lagere contributie dan de mannen. Waarschijnlijk waren vrouwen alleen bij bepaalde gebeurtenissen welkom, zoals bij bijna alle sociëteiten gebruikelijk, maar daarover zijn we niet expliciet geïnformeerd. De samenstelling van Momus in zijn eerste jaren is dus heterogeen. De Groote

20 Ibidem, 37.

21 Momus Annalen, 26.

Sociëteit, met 150 mannelijke leden, was exclusiever dan Momus.²² In de beginjaren zette Momus zich af tegen deze Sociëteit en vooral tegen de adellijke leden ervan.

Regels en organisatie

De sociëteit presenteerde zich als een rijk onder de bescherming van de god van spot en kritiek, Momus. Volgens de Grondwet (11 artikelen op rijm in het Maas-trichts) kende het ‘Momusrijk’, of ‘Momezij’, een bestuur van 11 leden, het Comité. De voorzitter heette President, de overige functies werden met carnavaleske namen aangeduid, zoals Plukvink (penningmeester) en Baron Kribbeler (secretaris). Daarnaast waren er ridderorden met ludieke namen voor leden van verdiensten en werden leden van buiten de stad aangeduid als consuls.²³ In 1844 kreeg Momus ook een eigen ‘staatscourant’, die een jaar lang maandelijks zou verschijnen: de Momus Annalen.²⁴ In tegenstelling tot de Groote Sociëteit, die in 1835 in navolging van de Nederlandse overheid officieel vastlegde dat voortaan alle geschriften in het Nederlands moesten worden opgesteld, waren de artikelen in de Annalen gesteld in het Maastrichts en Frans, maar ook in het Italiaans, Duits, Latijn en ‘hoegdravend Hollands’. De carnavaleske organisatievorm, waarin overheidsinstanties en -gebruiken werden geparodieerd, was ontleend aan die van de carnavalsverenigingen in het Rijnland.

Het democratisch gehalte van het Momusrijk zouden wij nu beperkt noemen. In de eerste Grondwet (1840) werd vastgesteld dat het bestuur over alles beslissen mocht – anders kreeg men maar ruzie – met uitzondering van de organisatie van een cavalcade (optocht), waaraan grote kosten waren verbonden. Daarover mocht de ‘assemblée général’ stemmen. Ook over de samenstelling van het Comité mocht jaarlijks worden gestemd. In de ledenlijsten noch in de reglementen is aangegeven wie van de leden stemrecht hadden. Leden werden na ballotage en een ‘examen’ door het Comité met meerderheid van stemmen toegelaten of afgewezen. De reguliere contributie bedroeg vijf gulden, naast vijf gulden entreegeld. Introduceren stond vrij. Wie een ‘diskoers’ wilde houden, moest de tekst eerst voorleggen aan de president.

22 Bos, *Notabele ingezetenen*, 264.

23 RHCL, archief Sociëteit Momus, arch.nr. 21.131A, inv.nr. 65: ‘Momus Grondwet’; Momus Annalen, 53.

24 *Ibidem*, 87.

In 1842 paste Momus de Grondwet aan. In de 11 artikelen werden meer regels opgenomen die aandrongen op respect voor de wet en de president en op fatsoen: wat men ook doet, 'neet boete de schraum goon, dat geyt boven aal' (niet over de schreef gaan, dat gaat boven alles). Momus wilde geacht worden en een goede naam hebben. Bovendien wilde ze interne en externe ruzies vermijden, want 'volgens accoord, of wet van Policie, bij us g'addopteerd, weurd niks, wat chokeere kaan, getollereerd' (want volgens akkoord, of politiewet zoals bij ons geadopteerd, wordt niets wat choqueren kan, getolereerd).²⁵ Dat controversiële onderwerpen moesten worden gemedan, was in die tijd een gebruikelijke regel bij veel sociëteiten in heel Nederland. Na alle strijd van de Bataafse en Franse Tijd was het burgerideaal de maatschappij te laten functioneren als een huisgezin, in harmonie en gehoorzaamend aan een wijze vader.²⁶ Genootschappen stelden 'wetten' op om te zorgen dat de vereniging goed functioneerde. Bij veel verenigingen in noordelijk Nederland waren die wetten echter nauwkeuriger en strenger dan bij Momus.²⁷

‘Amuzemint en echt fraoi gekkerij’

In de Grondwet staat als enige doel van Momus genoemd: ‘Amuzemint en echt fraoi gekkerij’. Het amusement bestond in de eerste jaren, toen er nog geen vast sociëteitsgebouw was, uit ‘zittingen’, vergaderingen in steeds wisselende zalen met toespraken, zang en muziek, en redoutes (gemaskerde bals). De ‘gekkerij’ behelsde naast de satirische toespraken, vooral de jaarlijkse cavalcade. De voorbereidingen hiervoor namen maanden in beslag: kosten noch moeite werden gespaard om een mooie stoet samen te stellen. Een vier pagina's tellend programma in het Maastrichts en in het Frans stelde de bevolking op de hoogte van wat men kon verwachten.²⁸ De eerste stoet in 1841 verbeeldde bijvoorbeeld de blijde intocht van Keizer Karel V in Maastricht in 1520. Deze vorst, uitgebeeld door president Polis, werd ten tonele gevoerd omdat hij eenheid had nagestreefd in zijn rijk.²⁹ De keizer en zijn hofhouding werden gevolgd door muziekkarren, karren met hofnarren en karren met ambachten.

25 Poëtische en prozaische werken van de Momus Sociëteit (z.n., z.j. [1842]) 5-9.

26 Aerts en Te Velde, *De stijl van de burger*, 162; Oscar Westers, *Welsprekende burgers. Rederijkers in de negentiende eeuw* (Nijmegen 2003) 358.

27 *Ibidem*, 52; De Vries, 'Onder ons? Vrouwen en verenigingen in de negentiende-eeuwse stad', in: Marga Altena (ed.), *Sekse en de city. Jaarboek voor vrouwengeschiedenis 22* (Amsterdam 2002) 97.

28 RHCL, archief Sociëteit Momus, arch. nr. 21.131A, inv. nr. 198: Programma voor de optocht op 21 en 23 februari 1841.

29 *Ibidem*, inv. nr. 333: *Discours, pronocé sur la tombe de Mr Louis Polis, président de la Société Momus, par Mr Franquinet, membre du Comité de la Société* (Maastricht 1878).

Elke nieuw lid van de Sociëteit Momus kreeg een 'Hoeghstijghheids Diplome' uitgereikt waarop deze afbeelding prijkte met het motto van de vereniging. Uit: 9 x 11 (+ 11/11) Momus-Jubilee 1839-1938 (Maastricht 1938).

De cavalcade gaf uiting aan het officiële doel – 'ech froai gekkerij' – door het opvoeren van de eerbiedwaardige keizer in vol ornaat, gevolgd door een stoet van minder serieuze elementen. De 'gekkigheid' diende volgens Momus een duidelijk doel:

Ik herhaal het: 't is gekheid naar wijsheid te streven,
't is wijsheid maar altoos in gekheid te leven.
Door gekheid vergeet men zijn pijn en zijn druk,
In gekheid ontdekt men het ware geluk.³⁰

Lieden die voortdurend studeerden, gierig leefden of hun leven aan een hoger doel wijdden, waren 'gekker dan de gekken', omdat zij hun doel nooit zouden bereiken en zo hun leven verspilden. Nog een ongewenst gevolg van al dat streven was de hoogmoed; in hetzelfde gedicht staat:

30 'Wijsheid? - Gekheid!', Momus Annalen, 7.

Bij gelegenheid van carnaval 1841, organiseerde de nog jonge Sociëteit Momus een historische optocht die de 'Blijde Inkomste' van keizer Karel V in Maastricht moest voorstellen. De schilder Théodore Schaepekens ontwierp de kostuums en Philippus van Gulpen maakte later deze tekening van de verzamelde deelnemers op het Vrijthof. Collectie RHCL.

dien wij onlangs nog als burgerman zagen,
 nu is hij verheven tot d'aadlijken stand
 [...]
 de dampen des hoogmoeds met d'adel verkregen,
 zijn jammerlijk in zijnen knikker gestegen.

In een ander artikel werd geklaagd dat de overheid ook al niet positief stond tegenover Momus' doel, want: 't Is een wonder dat er nog geen belasting op lagchen is geheven, zoals men nu ook voorstelt dronkenschap te willen straffen'.³¹

Deze uitspraken geven aanwijzingen over de aard van de burgerzin van Momus. Het belachelijk maken van hard werken aan abstracte doelen of van het vergaren van kapitaal, is in tegenspraak met wat Aerts en Ten Velde stellen over de burgeridealen in Nederland. In hun boek *De stijl van de burger* maken zij aannemelijk dat aan de negentiende-eeuwse burgerlijke deftigheid en fatsoenlijkheid angst ten grondslag lag.³² Burgers voelden zich kwetsbaar. Bij verlies van hun goede naam verloren zij hun sociale positie en vaak hun inkomen. Betrouwbaarheid,

31 'Wie zou niet willen lagchen', *Momus Annalen*, 76.

32 Aerts en Ten Velde, *De stijl van de burger*, 19-20 en 170.

onder andere blijkend uit ernst en fatsoen, was cruciaal om te blijven behoren tot de kring der gegoeden. Veel Nederlandse burgers gingen het gevoel van kwetsbaarheid te lijf door met grote ijver aan de standsnormen te voldoen.

De oplossing die Momus aandroeg voor de onvermijdelijke onzekerheid van het bestaan, was van tegenovergestelde aard. Ze trachtte gevoelens van kwetsbaarheid en sociale druk draaglijk te maken door de ernst van de eisen die aan burgers werden gesteld af en toe te relativeren en te bespotten. Dat maakte ook dat Momus zich opener opstelde naar mensen op wie de hogere burgerij neerkeek, zoals kooplui, of zelfs dronkenlappen. Dronkenschap betekende ook plezier en moest dus niet worden veroordeeld. Deze levenshouding was niet per se gebonden aan het katholicisme. Met de officieren van het garnizoen had Momus een behoorlijk aantal niet-katholieken onder de leden, en de protestantse dialectschrijver Fons Olterdissen zou later (omstreeks 1900) vele kluchten en operettes voor Momus schrijven.³³ De losse stijl had Momus gemeen met verenigingen in het nabijgelegen Rijnland. In zijn lofdicht op het Keulse carnaval ('Der Kölner Mummen-schanz') stelde Goethe wel een voorwaarde aan het genieten: een 'Tolles streben' moest kort zijn en zin hebben. Het Keulse carnaval gaf het oude feest volgens hem een nieuwe zin, omdat het met zijn nieuwe burgerlijke organisatievorm excessen tegenging.³⁴ Het motto van de Maastrichtse burgers sloot hier goed bij aan: 'gekkigheid, maar niet over de schreef!'. Zelfbeheersing, een van de belangrijkste burgerwaarden, werd dus ook in Maastricht en het Rijnland niet vergeten.

Het katholicisme stond bij Momus niet op de voorgrond. De meeste Maastrichtse burgers waren in die tijd liberaal-katholiek; het geloof was een vanzelfsprekendheid op de achtergrond.³⁵ Deze ontspannen geloofshouding was onder andere een gevolg van rationalistische invloeden uit Frankrijk en België. In deze niet-fanatieke geloofshouding verschilden de Momussen niet veel van verlichte protestanten.

'Mestreech is noch neet doet'³⁶

In hun carnavalsgeschriften bespotten de Momusse hard werken en ambitie, in de praktijk echter toonden ze grote maatschappelijke verantwoordelijkheid en werklust. Momus wilde laten zien dat Maastricht 'nog niet dood' was, ondanks de doorgemaakte ellende en de achterstand die de stad op vele gebieden had opgelo-

33 Ubachs en Evers, *Tweeduizend jaar Maastricht*, 236-237.

34 Frohn, *Organisierte Narr*, 332.

35 Bos, *Notabele ingezetenen*, 251.

36 ('Maastricht is nog niet dood') 'Awwerwetsch leedchen', in *Poetische en prozaische werken* (niet gepagineerd).

pen door de scheiding van België en de belegstaat. De vereniging zette zich met vele middelen in om de lokale economie en de lokale cultuur leven in te blazen.

In Momus' Grondwet stond niets over commerciële doelen, maar deze intenties bleken wel uit krantenberichten en de correspondentie met de gemeente.³⁷ De ondernemers van Momus wilden door grote feesten veel mensen aantrekken, zoals ook de carnavalsverenigingen in het Rijnland sinds ruim een decennium met succes deden. Ook elders verdienden ondernemers geld aan dit soort activiteiten.³⁸ Momus was volgens de krantenberichten succesvol in dit streven: de hotels zaten vol. Verder verschaften de opdrachten voor kleding en wagens voor de optocht veel werk aan ambachtslieden. Onder de mensen die profiteerden van Momus' activiteiten waren waarschijnlijk de nodige Momusse.³⁹

Liefdadigheid of 'sjariteit' werd vrijwel vanaf het begin expliciet als doel van de vereniging genoemd. In bijna elke publicatie stonden oproepen om aan de armen te denken. Met de recettes van concerten en toneelvoorstellingen en de opbrengsten van collectes en loterijen vulde Momus een armenkas, zoals bij veel genootschappen in Nederland en het Rijnland gebruikelijk was. Bij feesten organiseerde de vereniging uitdelingen van brood, bier, koffie, soep en geld. Daarnaast ondersteunde ze de armen door de verdeling van kolen (bijvoorbeeld 20.000 kilo in 1840-1841), aardappelen en brood in de winter. Vanaf de winter 1846-1847 werd door de 'Momus Soepkokerij' jaarlijks 30.000-35.000 liter soep uitgedeeld.⁴⁰

Uit de tekst waarmee de tweede versie van de Grondwet in 1842 werd afgesloten – 'Wat doen tog de Momusse! Ze geeve d'erme broed en doen de rieke lagche'⁴¹ – blijkt geen enkele aanvechting om te trachten de armen structureel uit hun achterstandsituatie te halen. De kloof tussen arm en rijk werd door de Momusse gezien als een gegeven, zoals dat bij de meeste burgers in die tijd het geval was. De liefdadigheid kwam voort uit de christelijke traditie. In de jaren 1840 was er veel armoede en ellende in Maastricht door economische malaise en epidemieën.⁴² De burgerij realiseerde zich goed dat honger aanleiding kon geven tot oproer,⁴³ zoals voorbije revoluties in Europa hadden laten zien.

37 Janssens, *Momus*, 5-6.

38 Furnee, 'Beschaafd vertier', 1-2.

39 Janssens, *Momus*, 14.

40 *Ibidem*, 46-58.

41 ('Wat doen toch die Momus-leden! Ze geven de armen brood en laten de rijken lachen') Grondwet 1842, in: *Poetische en prozaische werken*.

42 J.C.G.M. Jansen, 'Maastricht tussen 1813 en 1850', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 101 (1986) 529-550.

43 Peter Nissen, "Geen aalmoezen maar liefdadigheid". Maastrichtse notabelen in de strijd tegen het pauperisme', in: Hans Evers en Hub Schwanen, *De Vincentiusvereniging in Maastricht. Een aspect van de stadsgeschiedenis* (Maastricht 1993) 160-174.

De 'Momus Soepkokerij' in het Heilige Geeststraatje bij de Markt, 1914. De soepkokerij was in bedrijf van 1846 tot 1919, toen de Gemeente Maastricht die taak overnam. Fotocollectie RHCL.

Kunst en cultuur

President Louis Polis was de overtuiging toegedaan dat de harmonie in de stad bevorderd zou worden door muziek- en toneelkunst. Kunst kon ook helpen de wraakgevoelens te verzachten die de jaren 1830-1839 hadden achtergelaten.⁴⁴ Bij stadsfeesten hielp Momus met de organisatie en de muziek. De sociëteit had een eigen orkest, dat soms werd gedirigeerd door de president zelf. Voor samenzang was er de 'Momusliër', later 'Momuszangaafdeling'. Daarnaast organiseerde de vereniging concerten met beroemde orkesten en artiesten, en toneeluitvoeringen met gezelschappen uit Brussel of Parijs. Het eigen toneelgezelschap 'De Kluchtspeulders' voerde meerdere kluchten en muzikale producties per jaar op. Veel van deze voorstellingen waren ook voor niet-leden toegankelijk.⁴⁵

Momus hechtte veel belang aan de eigen lokale cultuur. Artikel 1 van Momus' Grondwet spoorde de Momusse aan hun 'moajerstaol' (moederstaal: het Maas-trichts) te gebruiken. Cultuurhistorica Kessels betoogt in haar onderzoek naar de taalverhoudingen in negentiende-eeuws Maastricht, dat de activiteiten van

44 Discours prononcé sur la tombe de Mr Polis.

45 Janssens, Momus, 97-105; Kessels-Van der Heijde, Maastricht, Maastricht, Mestreech, 187.

Momus ertoe hebben bijgedragen dat het spreken en schrijven van dialect gewaardeerd werd en in alle lagen van de bevolking werd geaccepteerd.⁴⁶

De nadruk op de lokale cultuur kan worden gezien als een reactie op de centralisatie-politiek die vanuit Den Haag werd gevoerd. Dit is vergelijkbaar met de houding van de Rijnlandse carnavalsverenigingen die te maken hadden met Pruisische, protestantse overheidsregels. Ook zij maakten zich sterk om het dialect en de lokale cultuur te behouden. Momus verzette zich tegen de idee dat er maar één soort beschaving zou zijn, waarin alle burgers opgevoed en onderwezen moesten worden, ten voordele van de natie. Met haar inzet om cultuur te verspreiden en op een hoger peil te brengen voldeed Momus in zekere zin aan het burgerlijke beschavingsideaal van die tijd. De verspreiding van cultuur was echter in Momus' geval niet gericht op natievorming, zoals in het protestantse Noord-Nederland, maar op behoud van het eigene in de nieuwe natie.

Politiek

Momus had ook minder onschuldige doelen dan het organiseren van carnavalsfeesten en het helpen van de armen. Uit een geschrift van Baron Kribbeler (secretaris Stiel) blijkt dat men de gekkigheid ook gebruikte om zich onschuldig voor te doen: 'de vrijwillige gekke doen zich de mutz oan, wie de wouf het schoapsvel' (de vrijwillige gekken zetten de narrenkap op, zoals de wolf het schaapsvel).⁴⁷ In het oprichtingsjaar nam burgemeester Nierstrasz die dreiging serieus toen hij aan de Limburgse gouverneur des Konings schreef dat hij bang was voor een negatieve (liberale en/of separatistische) invloed van Momus op het kiezerscollege. De gouverneur rapporteerde op zijn beurt aan de koning dat er weliswaar enkele heethoofden '[overhellend] tot zeer liberale begrippen' onder de Momussen waren, maar dat er genoeg redelijke elementen (Hollandse ambtenaren en officieren) lid waren om de kalmte te bewaren. Bovendien leek het hem onverstandig om de weerstrevende Maastrichtenaren nog verder van het Nederlandse gezag te verwijderen door hun het carnaval vieren te bemoeilijken. De gouverneur wist het stadsbestuur te bewegen toestemming te geven voor de eerste optocht.⁴⁸

In 1842 bleken er opstandige sympathieën binnen Momus te bestaan. Sommige van de teksten die Momus uitbracht onder de onschuldige naam *Poëtische en Prozaïsche Werken* moesten worden gezongen op de melodie van de aria 'L'amour

46 *Ibidem*, 189, 194.

47 *Momus Annalen veur 1834 en XI, No XI min tien*, 1.

48 Janssens, *Momus*, 15-18.

de la patrie’ uit *La Muette de Portici* (de opera die aanleiding gaf tot de Belgische Opstand in 1830), op de melodieën van de *Marseillaise*, en *Avant tout, je suis Français*.⁴⁹ Maar tegelijk werden geheime doelen ontkend. De nieuwe Grondwet, gepubliceerd in dezelfde *Poëtische en Prozaïsche Werken*, bepaalde dat politieke onderwerpen gemeden moest worden, en in het daarin gepubliceerde gedicht ‘Ter gelegenheid ener Dames Vergadering’ stelde de dichter:

Men zegt dat onzen kring een heimlijk doel beoogd,
 Geloofd gij dit misschien – weet dan dat ge u bedroog,
 En is er een geheim, wij durven ’t u betrouwen,
 Wij huldigen de wijn [...]

 maar meer dan wijn en vreugd, vereeren wij de vrouwen [...]

 Zie daar ’t geheim der Momezij.

Het lijkt erop dat Momus dubbele signalen afgaf. Het gebruik van zulke controversiële melodieën in 1842 kan haast niets anders betekenen dan dat er binnen de sociëteit een groep met liberale sympathieën was,⁵⁰ maar dat werd niet openlijk toegegeven. Die onschuldige vermomming was nodig. Verenigen was in deze tijd in Nederland niet vrij en verenigingen werden bij verdenking van liberale ideeën door de politie in de gaten gehouden.⁵¹ Ook over Momus werd door de commissaris van politie aan de burgemeester gerapporteerd.⁵²

In Limburg bestonden in die tijd separatistische tendensen die veel te maken hadden met het liberalisme, een politieke stroming die de autoriteiten in héél Nederland zorgen baarde. De nieuwe Belgische staat, waar ten tijde van het Verenigd Koninkrijk het verzet tegen de autocratische regeerstijl van koning Willem I feller was geweest dan in het noorden, kende een liberalere grondwet dan de Nederlandse. Veel Limburgers waren goed bekend met dit liberale gedachtengoed en wensten dezelfde soort vrijheden als de Belgen.⁵³ In Maastricht vervulde het Franstalige dagblad *Journal du Limbourg* vanaf 1840 de rol van liberale aanjager van de publieke opinie. In 1843 liet de uitgever van het blad, prominent Momuslid Bury, zich door de gouverneur des Konings omkopen. De krant plaatste vanaf toen

49 *Poëtische en prozaïsche werken*.

50 Vgl. Alberts, *Beide Limburgen*, 192-195

51 J.H. von Santen ‘De Amstel sociëteit. Liberale organisatie in Nederland in de jaren 1846-1851’, in: *Figuren en Figuraties. Acht opstellen aangeboden aan J.C. Boogman* (Groningen 1979) 113-154.

52 Janssens, *Momus*, 15-16

53 Ad Knotter, ‘Limburg en andere buitenprovincies. Perifere oppositie en Nederlandse staatsvorming in de jaren 1840’, *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg/Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg LVII* (2012) 3-13.

meer regeringsgezinde berichten in plaats van de door de lezers gewenste liberale ideeën.⁵⁴ Momus was hiermee zijn spreekbuis kwijt.

In december 1843 kondigde de president van Momus in het *Journal du Limbourg* aan dat de sociëteit een eigen blad zou gaan uitgeven, de *Momus Annalen* (overigens ook gedrukt door Bury). Polis stelde: 'Dit blad zal de vuren van de tweedracht niet aanwakkeren [...]', want dat gaat ten koste van de meerderheid van de leden.⁵⁵ Inderdaad stonden in de *Momus Annalen* geen separatistische teksten of melodieën. Het separatisme, dat in die jaren om fiscale redenen vooral op het Limburgse platteland werd aangehangen en veel minder in Maastricht,⁵⁶ werd toen in de *Annalen* zelfs belachelijk gemaakt. Deze bespottung kostte wijnhandel Polis overigens een deel van zijn klanten buiten de stad en werd al snel weer gestaakt.⁵⁷

De pagina's van de maandelijks verschijnende *Annalen* werden gevuld met 'diskoersen', gedichten, raadseltjes en allerlei ('Momus Hutspot'), waarin elke gelegenheid werd aangegrepen om de traagheid en geslotenheid van de bestuurskringen te bespotten en te parodiëren. De anonieme auteurs verkondigden dat zonder de *Annalen*, 'die elke zich zelf respecterende wetenschappelijke vereniging moest hebben', de stad en de wereld geen 11 maanden meer zouden overleven, want de politieke en de financiële situatie werd steeds slechter. Een liedtekst, te zingen 'op de melodie van ja-en-amen', verkondigde dat de bestuurders het volk al 14 jaar de Polka lieten dansen: een stap vooruit, twee naar achter.⁵⁸ Deze neergang van stad en land moest aan het licht gebracht worden, maar dat zou niet lukken met de bestaande lantaarns in Maastricht.⁵⁹ Een motto op de voorpagina van de *Annalen* luidde: 'La publicité est la sauvegarde du peuple'.⁶⁰

Momus stelde zijn eigen praktijken, met verkiezingen en vergaderingen over de inkomsten en uitgaven, ten voorbeeld aan het stadsbestuur. Dat was heel wat anders dan onze 'stedelijke regeeringen die ad vitam eternam, tot ploeg van de burgery, beneumd zien'.⁶¹ Dat vergaderen verliep volgens Momus zonder strubelingen, want na de serieuze zaken werd er de hele avond feest gevierd in grote harmonie, en dat kon worden 'gecertificeerd [...] door ynige magistroate die oan de

54 Janssens, *Momus*, 61-62, gebaseerd op J.P. Janssen, *Maastrichtse pers 1839-1848: een bijdrage tot de persgeschiedenis van Nederland in de 19e eeuw* (niet uitgegeven doctoraalscriptie Nijmegen 1977) 24.

55 Janssens, *Momus*, 69.

56 *Ibidem*, 63-64, gebaseerd op Janssen, *Maastrichtse Pers*, 59; Alberts, *Beide Limburgen*, 194-200; Rob van der Heijden, *Maastricht en de separatistische dreiging: de reacties van de inwoners van Maastricht op het Nederlands gezag en het Limburgs separatisme in de jaren 1839-1848* (niet uitgegeven doctoraalscriptie Utrecht 1988).

57 *Ibidem*, 135-136.

58 *Momus Annalen veur 1833 en XI*, 83-84.

59 Sneer naar het stadsbestuur dat niets deed aan stadsverlichting.

60 Openbaarheid is de waarborg/bescherming voor het volk. Woorden gesproken door de president van de derde stand (Bailly) aan het begin van de Franse Revolutie in 1789, in de Parijse *Jeu de Paumes*.

61 'Diskoers van de president', *Momus Annalen veur 1833 en XI*, 41-42.

Titelvignet van *Momus Annalen* uit de beginjaren van de vereniging, met het ietwat omineuze motto. Uit: 9 x 11 (+ 11/11) *Momus-Jubilee 1839-1938* (Maastricht 1938).

deur heubbe komme luusterre'.⁶² Het verzet was niet alleen politiek gemotiveerd, maar ook economisch. De opkomende groepen in Maastricht ergerden zich aan de stedelijke autoriteit, die ouderwets van mening bleef dat de hoekstenen van het economisch leven werden gevormd door dienstverlening voor het garnizoen en handel.⁶³ Het kritische *Momus* bleef in de eerste jaren bij verschillende gelegenheden tegenwerking ondervinden van het stadsbestuur.⁶⁴

Hoewel Bos in zijn onderzoek over de Maastrichtse elite vaststelt dat er in Maastricht geen sprake was van 'een standvastige oude elite en opdringende elites in spe',⁶⁵ roerde zich in het begin van de jaren 1840 wel een groep die behoorlijk kritisch was ten opzichte van de bestuurlijke elites. Een ietwat dreigend motto op de voorkant van de *Annalen* luidde: 'Beter is et met te goon, es heum in de weeg te stoon' (beter is het mee te gaan, dan hem [Momus] in de weg te staan). De begeleidende prent onderstreepte deze boodschap, hoewel ze was gezet in een carnavaleske omgeving met een windmolen en de maan, symbolen van gekte.

Een kolderiek gedicht in vier talen door elkaar gaf de volgende toelichting: Momus is op zijn fiere paard (het spreekgestoelte Pegasus uit het sociëteitslokaal) onderweg en valt niet te stoppen door twee deftige heren; na een trap van het

62 *Ibidem*.

63 Jansen, 'Maastricht tussen 1813 en 1850', 548.

64 Janssens, *Momus*, 17-19 en 61-62.

65 Bos, *Notabele ingezetenen*, 266.

paard rollen ze in de modder; een militair, met paraplu, bemoeit zich er verstandig genoeg niet mee: het is beter Momus niet in de weg te staan.⁶⁶

De laatste uitgave van de *Annalen* dateerde van januari 1845. Waarom de uitgaven stopten, blijft onduidelijk. Mogelijk heeft de door Momus verloren strijd over toepassing van het dagbladzegel ermee te maken.⁶⁷ Momus was er minder aan gelegen de autoriteiten aan te sporen tot openheid en efficiëntie. Het lijkt erop dat de leden van Momus zich deel gingen voelen van de lokale elite. Bos laat in zijn onderzoek zien dat de welstands- en bestuurselites in Maastricht na 1850 één maatschappelijke bovenlaag vormden.⁶⁸ Opmerkelijk is dat de vader van Louis Polis vanaf 1830 en na zijn dood, eind 1844, Louis' oudere broer Guillaume, lid waren van de door Momus zo bekritiseerde gemeenteraad.⁶⁹ Waarschijnlijk behoorden veel Momusleden tot de laag vlak onder de elite en was de stap naar werkelijk meedoen niet groot. Andersom werden leden van elitefamilies lid van de succesvolle en gezellige sociëteit, net zoals veel officieren en hogere ambtenaren, waardoor de kritische toon van de 'heethoofden' gedempt werd. De eerder genoemde rapporten van de Limburgse gouverneur aan de koning wijzen daar ook op.

In september 1846 betrok Momus een vaste ruimte aan het Vrijthof en werd een kastelein aangesteld.⁷⁰ Zo werd een geregeld sociëteitsleven mogelijk. Net als bij de andere Maastrichtse sociëteiten konden de heren dagelijks hun club bezoeken om te borrelen, een krantje te lezen en elkaar te spreken. Momus, met inmiddels ruim 600 leden, ging een steeds invloedrijkere rol vervullen in de lokale sociale en politieke netwerken. Oprichter Polis, die in tegenstelling tot sommige fellere Momusse steeds had benadrukt dat het streven naar vernieuwing niet ten koste mocht gaan van de harmonie, werd in 1846 door koning Willem II benoemd tot ridder in de orde van de Eikenkroon.⁷¹

De belangstelling en waardering van Willem II voor de carnavalsvereniging contrasteren met de tegenwerking die de Rijnlandse carnavalsverenigingen van de Pruisische vorst ondervonden. Hij trachtte de katholieke, overwegend liberale gezelschappen om politieke en godsdienstige redenen te verbieden. Vanaf 1828 waren optochten nog slechts toegestaan in Keulen, Düsseldorf en Koblenz. De tegenwerking van de overheid bevestigde de meeste Rijnlandse burgers in hun vermoeden dat hun belangen niet meetelden voor de Pruisische overheid en dat men

66 'Explicatio bellissima gravura', *Momus Annalen veur 1833 en XI, No XI min tien*.

67 Janssens, *Momus*, 73.

68 Bos, *Notabele ingezetenen*, 266.

69 J.L. Blonden, *Naamlijst der leden van de Maastrichtse vroedschap van 1796 tot 1927* (Maastricht 1931).

70 Janssens, *Momus*, 13.

71 *Discours prononcé sur la tombe de Mr Louis Polis*; C.P. Mulder en P.A. Christiaans, *Onderscheidingen van de Koning-Groothertog: de orde van de Eikenkroon 1841-1891* (Den Haag 1999).

hen niet begreep. Dit wakkerde politieke oppositie aan. Veel Rijnlandse carnavalsverenigingen gingen, anders dan Momus, een politieke rol vervullen. Dit leidde binnen de verenigingen tot meningsverschillen over de te volgen koers (liberaal of radicaal democratisch) en afscheidingen. Het gevolg was politieke diversificatie van de carnavalsverenigingen.⁷² Ook andere groeperingen in het Rijnland, zoals conservatieven en katholieken, richtten verenigingen op met politieke oogmerken.⁷³

In Nederland was oppositie vanuit verenigingen in die tijd nog goeddeels onbekend, hoewel de jaren 1840 een voorzichtige terugkeer lieten zien van de politisering van de late achttiende eeuw. Dit uitte zich vooral in veel losse brochures en verder enkele periodieken, waarin soms redevoeringen van liberale voormannen werden gepubliceerd. Er was nog geen sprake van een landelijke organisatie of partijen, her en der waren clubjes liberalen.⁷⁴ De Amstelsociëteit in Amsterdam was de enige sociëteit die werd opgericht (1846) met als specifiek doel het organiseren en uitdragen van het liberale gedachtengoed.⁷⁵

Ontwikkelingen na 1870

In haar overzichtsartikel over burgerverenigingen beschrijft De Vries hoe de aard van verenigingen in Nederland na 1870 veranderde. Men had het gevoel dat nationale eenheid bereikt was. Verenigingen werden steeds meer een middel voor zich emanciperende groepen, zoals katholieken, orthodoxe protestanten of socialisten, om zich te profileren tegenover de dominante liberale burgerij. De oude liberale sociëteiten trachtten de rangen te sluiten door exclusiever en duurder te worden. Voor veel van deze sociëteiten betekende de toenemende exclusiviteit dat het ledental en de activiteiten na 1870 afnamen. Veel sociëteiten verdwenen of fuseerden.

De Duitse historica Christina Frohn beschrijft in haar dissertatie met welke ontwikkelingen de burgerlijke carnavalsverenigingen in het Rijnland te maken kregen. Na de mislukte revolutie van 1848, waarin een aantal bestuurders van carnavalsverenigingen een leidende rollen hadden gespeeld, verloren de carnavalsgenootschappen hun politieke rol. Gedurende de jaren 1850 waren de verenigingen minder actief bij het organiseren van het openbare carnaval als gevolg van het verlies van hun gevluchte leiders en de strenge politiecontrole. In de daaropvolgende decennia werden de Rijnlandse verenigingen steeds nationalistischer

72 Frohn, *Organisierte Narr*, 185-265, 333.

73 Helene Klauser, *Kölner Karneval zwischen Uniform und Lebensform* (Münster 2007) 78-79.

74 Aerts en Te Velde, *Land van kleine gebaren*, 107-108.

75 Von Santen, 'De Amstelsociëteit', 113-154.

onder invloed van Franse aanspraken op het Rijnland en Bismarcks succesvolle streven naar Duitse eenheid. Na het uitroepen van het Duitse Keizerrijk in 1871 kwam in Keulen zelfs een ware keizerverering tot bloei, die zich onder andere uitte in de historisch-patriottische thema's van de optochten. De toon was ook ernstiger geworden. Ondanks kritiek uit bijvoorbeeld kerkelijke of radicaal-politieke hoek, bloeide het georganiseerde carnaval als nooit tevoren. Er werden carnavalsverenigingen opgericht in elke laag van de bevolking.⁷⁶

De vraag is in hoeverre de door De Vries en Frohn beschreven Nederlandse, respectievelijk Rijnlandse ontwikkelingen ook zijn aan te wijzen bij Momus. In de jaren 1850, 1860 en 1870 bleef de sociëteit niet onberoerd in de strijd om de politieke hegemonie in Maastricht tussen liberalen en katholieken (vertegenwoordigd door de tegenpolen burgemeester Pyls en industrieel Regout). Vooral in verkiezingsjaren fluctueerden de ledenaantallen flink.⁷⁷ Informatie uit de bestuursnotulen, die vanaf 1872 voor sommige jaren beschikbaar zijn, wijst op een verheviging van de interne strijd tussen katholieken en liberalen. In dat jaar struikelde het bestuur, waarvan enkele leden al sinds de oprichting zitting hadden, bijna over een poging tot afschaffing van de katholieke kranten op de leestafel.⁷⁸ Het bestuur mocht uiteindelijk blijven, en de katholieke kranten ook, maar in de erop volgende jaren bleef er verzet van jongeren en van de katholieken tegen het beleid van bestuur.⁷⁹ Het bestuur bleef een liberale koers uitdragen, zoals blijkt uit de keuze voor cavalcade-thema's: in 1873 bijvoorbeeld het thema 'Cosmopoliet' met op de wagens boegbeelden van de Verlichting en de klassieke oudheid.⁸⁰

Pas na de dood van de president van het eerste uur Louis Polis, in maart 1878, kwam er verandering in de koers van Momus. Na afsplitsing van ongeveer 25 leden, koos de grote groep overgebleven leden een neef van de oude president, Laurent Polis, tot nieuwe voorzitter.⁸¹ Onder zijn leiding schreef men een nieuwe Grondwet, nog steeds 11 artikelen op rijm, maar formeler en nauwkeuriger dan de oude.⁸² Groot vertrouwen in het nieuwe bestuur bleek uit het feit dat in enkele weken tijd 12.000 gulden werd opgehaald voor de koop van het gebouw waarin de sociëteit huisde.⁸³ Verder werden er nieuwe afdelingen opgericht: de Momus Armenkleding in 1880 (met onder andere een zestal dames in het bestuur), de

76 Frohn, *Organisierte Narr*, 249-265.

77 Janssens, *Momus*, 84-86.

78 RHCL, arch. Momus, arch.nr. 21.131A, inv. nr. 66: bestuursnotulen, 4 maart 1872 – 1 mei 1873.

79 *Ibidem*, 1872-1875. Uit de notulen wordt niet duidelijk of dit dezelfde mensen waren.

80 *Ibidem*, 7 april 1872.

81 *Momusalmanak veur het jaor 1882*; Pierre Ubachs en Ingrid Evers, *Historische Encyclopedie van Maastricht* (Zutphen 2006) 120.

82 *Momusalmanak veur het jaor 1882*.

83 RHCL, arch. Momus, arch.nr. 21.131A, inv. nr. 66: bestuursnotulen juli 1878.

Maastrichtse Vélodipèdeclub in 1885 en het Momus Oudemannenhuis in 1889, waarvoor door de vrouwen een grote bazaar werd georganiseerd.⁸⁴

De liedbundel *Momusklanken*, uitgegeven in 1882 om geld in te zamelen voor een grote verbouwing van de Sociëteit, laat zien dat de stijl en inhoud van Momus' gedachtengoed waren veranderd.⁸⁵ Zoals gebruikelijk stonden er gedichten in over de geneugten van het Momuslidmaatschap, met zijn vriendschap en vrolijkheid, en over 'de vreugde van liefdadigheid'. Maar daarnaast zijn er vele bijdragen waarin een heel andere toon te beluisteren valt, zoals 'Lijkkransje, aan eene moeder bij het afsterven van haar dochertje'. De moeder werd getroost met de overweging: 'bij den Heer [...] juicht zij blijde en smaakt een vreugde, waar dees aardsche niet bij haalt'. In de bundel is veel minder sprake van gekkigheid en helemaal niet meer van spot, zoals ooit in 1844. Momus was vromer en katholieker geworden, hetgeen ook kan blijken uit samenwerking tussen de sociëteit en de katholieke Vincentiusvereniging.⁸⁶

Uit meerdere activiteiten in deze periode blijkt dat Momus zich meer ging richten op Nederland. Momus dong succesvol mee naar nationale prijzen voor liefdadigheid.⁸⁷ En op cultureel gebied kreeg de afdeling toneel, voorheen de Kluchtspeuldere – ter bevordering van het Maastrichts en Frans toneel – in 1883 een concurrent in de succesvolle Nederlandsche Toneelafdeeling.⁸⁸ De Grondwet van de Nederlandsche Toneelafdeeling telde 67 nauwkeurig geformuleerde en strenge artikelen in plaats van de gebruikelijke 11 losse aanwijzingen op rijm. Deze artikelen doen wat betreft de inhoud en formulering sterk denken aan negentiende-eeuwse Rederijkersverenigingen in Noord-Nederland.⁸⁹ Het succes van de Nederlandse Toneelafdeeling liet overigens onverlet dat rond de eeuwwisseling ook het Maastrichtse toneel hoogtij vierde, toen de dialectschrijver Olterdissen toneelstukken schreef voor Momus.⁹⁰

Volgens de Vries werden burgersociëteiten in Nederland na 1870 exclusiever in een poging zich te onderscheiden van nieuwe verenigingen opgericht door bijvoorbeeld socialisten of katholieken. Ook in het Rijnland werden oude burgercarnavalsverenigingen leden uit nieuwe opkomende groepen.⁹¹ Ook bij Momus is

84 *Momusalmanak veur het jaor 1882; ibidem 1885 en 1889; Groote feest-bazar met [...] georganiseerd door de Dames-Momezinnikes op 9, 10 en 11 September 1888, ten voordeele van een door de Sociëteit Momus op te richten oude-mannenhuis.*

85 *Momusklanken, Gedichten in 't Mestreechs, Nederlandsch en Fransch door Momusleden. Oetgegeven bij gelegenheid van de 4x11-jaorige momusjubilee en ten veurdeile van de herbouwing van Momustempel.*

86 Evers en Schwanen, *Vincentius in Maastricht* (illustratie op het schutblad: Dames van Momus die deelnemen aan een liefdadigheidsactiviteit van Vincentius, 1900).

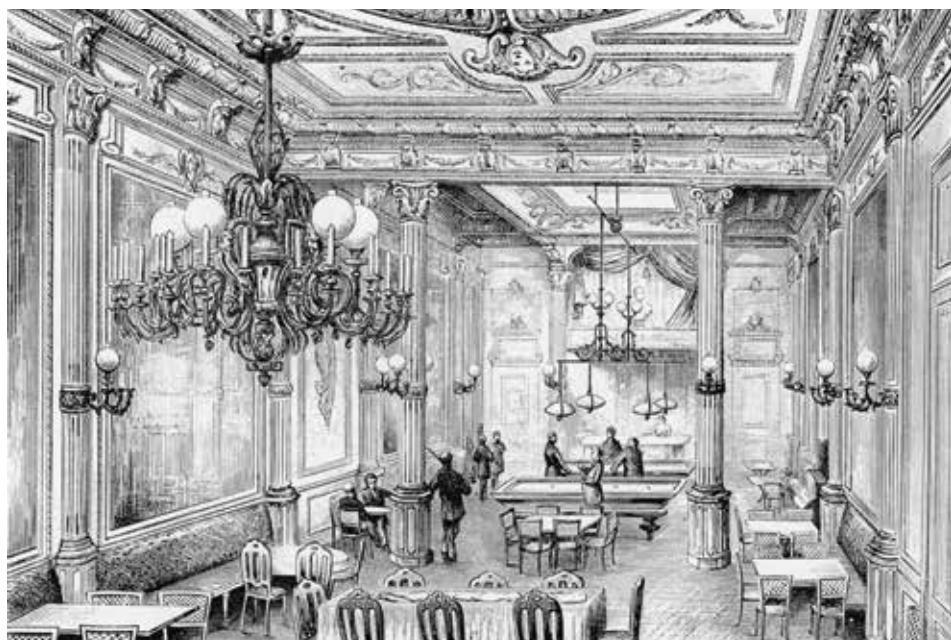
87 Janssens, *Momus*, 51.

88 RHCL, archief Momus, arch.nr. 21.131A, inv.nr. 286: Reglement voor de leden der Tooneelafdeeling 1853 en 1883.

89 Westers, *Welsprekende burgers*, 49-52.

90 Ubachs en Evers, *Tweeduizend jaar Maastricht*, 236-237.

91 Frohn, *Organisierte Narr*, 265.

De statige benedenzaal van de Momus aan het Vrijthof, vlak na de opknapbeurt van 1883. Uit: 9 x 11 (+ 11/11)

Momus-Jubilei 1839-1938 (Maastricht 1938).

dat zichtbaar. De sociëteit verhoogde in 1879 de contributie naar 11 gulden en de regels voor de verschillende soorten leden en afdelingen werden aangescherpt en veel nauwkeuriger omschreven. Het aantal leden nam hierdoor echter tot 1900 niet af, zoals in veel steden in het noorden wel het geval was. De andere elitesociëteiten in Maastricht, l'Émulation en de Groote Sociëteit, overwogen in deze tijd juist een fusie om het afnemende ledenaantal het hoofd te bieden.⁹²

Het aantal damesleden bij Momus, dat vanaf het begin had geschommeld tussen de 30 en 40, nam vanaf 1882 toe tot 75 in 1895. Het aantal officieren in het ledenbestand was toen, met de inkrimping van het garnizoen vanaf 1867, geslonken tot 23. Buitenleden waren er al sinds 1865 niet meer. Het overgrote deel der leden was liberaal-katholiek en Maastrichts.⁹³ De jaren 1880-1900 worden door velen gezien als de bloeiperiode van een eensgezind Momus, met een mooi eigen gebouw en volop charitatieve en culturele activiteiten, waarvan sommige ook nationaal werden gewaardeerd.⁹⁴

92 Charles Thewissen, *Twee eeuwen Groote Sociëteit van Maastricht: schets van haar geschiedenis van 1760 tot 1960* (Maastricht 1960) 89.

93 RHCL, archief Momus, arch.nr. 21.131A, inv.nrs 31-57: Lijsten van leden der sociëteit Momus 1845-1916; Janssens, *Momus*, 41.

94 *Ibidem*, 109-110.

Net zoals veel exclusieve liberale sociëteiten in Nederland kwam Momus uiteindelijk door de sociale, godsdienstige en politieke ontwikkelingen toch in de problemen, zij het niet al in 1870 maar pas na 1900. Binnen Momus ontstond gemor over het 'autocratische artikel VI der Momus-Statuten [...] waardoor slechts 11 personen vele honderden leden willekeurig kunnen regeeren'.⁹⁵ Met zo'n archaïsche wet zou de 'Momezij' lijken op het achtergebleven 'Russisch Rijk'. Het ledental en het aantal activiteiten van Momus namen af. De organisatie van het carnaval kwam steeds meer in handen van voorlopers van de VVV. De liefdadigheid door burgers werd minder belangrijk door wetgeving, emancipatie van de arbeiders en opkomst van vakbonden. Armen die nog soep aannamen van de soepkokerijen werden door meer geëmancipeerde lotgenoten uitgemaakt voor 'soppevreter' (soepvreter). Ultramontaans-katholieke organisaties gingen de boventoon voeren in de stad.

Momus wist zijn voortbestaan nog een tijd te rekken, maar werd in 1939 opgeheven. De tijd dat allerlei groepen tot de burgerij wilden behoren was voorbij. Het ooit zo trotse begrip 'burgerlijk' had voor velen inmiddels zijn glans verloren en was langzaam synoniem geworden met passieloos, voorzichtig opportunisme.

Conclusie

Wie uitgaat van Nederlands onderzoek naar burgergenootschappen zal niet snel op het idee komen een carnavalsvereniging te nemen als voorbeeld van een typische burgervereniging uit de negentiende eeuw. Nederlandse burgers worden beschreven als degelijk, ernstig en verlicht protestants. Maar burgergenootschappen waren geen typisch Nederlands verschijnsel. Overal in West-Europa werden gedurende de achttiende en negentiende eeuw burgerverenigingen opgericht en die verenigingen bezaten naast algemene ook lokale kenmerken.

De oprichting van sociëteit Momus in 1840 sloot aan bij een trend in Noord-Nederland. Daar werden in die tijd in veel steden nieuwe verenigingen opgericht door ondernemers en kooplieden, die zich buitengesloten voelden uit de oudere sociëteiten. De nieuwe burgerverenigingen waren meer extern gericht dan de oude en hadden vaak een andere visie op de ontwikkeling van de stad. Bij beide typen verenigingen stonden echter algemene burgerwaarden hoog in het vaandel, zoals verantwoordelijkheidsgevoel, betrouwbaarheid, economische zelfstandigheid en rationaliteit. Ook bij Momus was dit het geval. Met haar inzet voor de economische, politieke en culturele ontwikkeling van de stad en haar zorg voor de

95 RHCL, archief Momus, arch.nr. 21.131A, inv.nr. 334: krantenknipsels, december 1907 (zonder naam).

armen, past ze in het beeld dat we ook van Noord-Nederlandse verenigingen na 1840 hebben: burgers organiseerden zichzelf en namen vele verantwoordelijkheden op zich. Anders is dat Momus dat op carnavaleske wijze deed.

De combinatie van burgeridealen met carnaval vond zijn oorsprong in het Rijnland. In een poging zich te onttrekken aan de centraliseringsdwang van de Pruisische regering waren daar vanaf 1823 burgerlijke carnavalsverenigingen opgericht, die bij het uitdragen van hun burgeridealen veel nadruk legden op het streekeigene – het belang van humor en genieten, het gebruik van dialect –, en die een liberaal-katholicisme aanhingen. Bij deze ludieke vorm verloochenden ze hun burgerlijke inborst niet. Ze lieten zien dat ze economisch, sociaal en cultureel gebied veel in hun mars hadden. Deze 'rebelse' burgerverenigingen verwierven door deze karakteristieke combinatie van eigenschappen en activiteiten veel aanzien in de regio. Momus verging het in Maastricht net zo. Door de Rijnlandse invloed vertoont de sociëteit flinke verschillen met de noordelijke burgerverenigingen.

De felle liberaal-oppositionele toon die Momus aansloeg in de vroege jaren 1840 kan gezien worden als een voortzetting van de Zuid-Nederlandse ('Belgische') oppositie. Ook bij de Rijnlandse carnavalsverenigingen vond Momus hiervoor inspiratie. De kritiek en satire richtten zich tegen de conservatieve kring der stadsbestuurders en tegen de autocratische opstelling van de overheid. Al na enkele jaren echter was Momus zelf onderdeel van de stedelijke elite. In tegenstelling tot de Rijnlandse verenigingen publiceerde Momus na 1845 geen politiek gevoelige teksten meer. Een echte politieke oppositiepartij, zoals diverse Rijnlandse carnavalsverenigingen vóór 1848 waren, is ze nooit geweest.

Vanaf ongeveer 1860 werden liberaal-katholieken steeds feller gekapitteld door 'ultramontaanse' katholieken. Het liberale Momusbestuur trok zich hier tot aan de dood van voorzitter Polis in 1878 weinig van aan. Na 1878 veranderde de koers. Met de nieuwe president kwam een eensgezinde groep aan het roer die strengere regels en een hogere contributie doorvoerde en vele activiteiten ontplooid. Dit homogene en elitaire Momus richtte zich meer dan tevoren op de rest van (katholiek) Nederland, in plaats van alleen op de regio, en was een zeer aanwezige factor in Maastricht. Deze late bloei komt overeen met het succes van het georganiseerde carnaval in het Rijnland, maar niet met de ontwikkeling van een aantal noordelijke liberale burgerverenigingen. De gerichtheid op de natie bij deze sociëteiten nam in die periode juist af. Verder raakten vele vanaf 1870 door een toenemende exclusiviteit in de problemen. De teruggang bij Momus trad later op, pas vanaf ongeveer 1900. De sociëteit kon tussen 1880 en 1900 deels meeliften met de opleving van het katholieke verenigingsleven in Maastricht.